

канцелярії, яку очолював дійсний таємний радник О. Селиванов, та губернського правління входили 20 осіб. Всі вони були дворянами [3, с. 361–362]. Більшість з них (86 %) мали цивільні чини від колезького реєстратора до таємного радника. Решта – військові у чині прапорщиків. В цілому до штату управління Катеринославської губернії входило близько 200 осіб. Були серед управлінців і представники титулованої знаті – князі К. фон-Гесберг (член губернського земського управління), В. Урусов (губернський предводитель дворянства).

За період з 1803 по 1851 роки у Херсонській губернії змінилося 12 цивільних губернаторів [10, с. 394]. Всі вони мали IV–V ранги згідно з "Табелем про ранги" – дійсних статських радників або генерал-майорів. Були серед них і представники титулованих родів – князь П. Мещерський, граф Сент-При.

Труднощі в управлінні регіоном, брак кадрів вимагали від губернського

На початку ХХ ст. дворянство дещо поступилося місцями в управлінських структурах Катеринославської та Херсонської губерній – серед чиновників з'явилися представники інших станових груп. Але це була незначна поступка. Дворяни залишилися основою державного апарату управління.

Таким чином, упродовж останньої чверті ХVIII – середини ХІХ ст. російським урядом було здійснено територіальні зміни, спрямовані на вирішення питань кордонів Південної України та інших регіонів. Зміни щодо адміністративно-територіального устрою були зумовлені політикою уніфікації, здійснюваною російським урядом. На території південноукраїнських губерній було поширено загальноросійський адміністративний поділ без урахування специфіки та традицій регіону. Царський уряд усіляко підтримував дворянство в його прагненні до участі в місцевому управлінні, з одного боку, забезпечуючи собі соціальну опору в особі регіонального дворянства, а з іншого, – розглядаючи цю службу як можливість надати дворянський статус чиновництву.

1. Антонович Платон Александрович // Русский биографический словарь. – СПб., 1900. – Т. 2. – С. 228. 2. Архипова Т.Г. История государственной службы в России. XVIII–XX века : Учеб. пособие / Т. Г. Архипова, М. Ф. Румянцева, А. С. Сенин ; [Рос. гос. гуманитар. ун-т]. – М. : РГГУ, 2000. – 230 с. 3. Вся Россия. Справочная книга российской промышленности, торговли и сельского хозяйства. – Киев : Издание товарищества Л.М. Фиш, 1911 – 1912. – 1020 с. 4. Галь Б.О. Проблема эволюции административного аппарата Российской империи в XVIII столетии : бюрократия и дворянское самоврядувание / Богдан Олександрович Галь // Бористен. – 1999. – № 9. – С. 11–13. 5. Дмитриев В.В. Деятельность градоначальств юга Российской империи в XIX – начале XX вв. / Владислав Владимирович Дмитриев // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2001. – № 21. – С. 86 – 94. 6. Дмитриев В.В. Градоначальства Півдня України в XIX – на початку XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 // Дмитриев Владислав Володимирович. – Симферополь, 2002. – 219 с. 7. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России / Николай Петрович Ерошкин. – М.: Высшая школа, 1968. – 260 с. 8. Загоровский Е. А. Очерки по истории славянской колонизации Новороссии. Сербские военные поселения / Евгений Александрович Загоровский. – К.: Тип. штаба Киевского военного округа, 1913. – 59 с. 9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (ІР НБУ), ф. 42. Полонська-Василенко Н.Д. (1869–1941 рр.), спр. 17 : Адміністрація Новоросійської губернії. – 26 арк. 10. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина ХVIII – перша половина ХІХ століття) / [Упоряд. В. К. Козирев] – Запоріжжя, 1999. – 529 с. 11. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1864 г. Издание Екатеринославского губернского статистического комитета. – Екатеринослав : Типография Я. Чайкова, 1864. – 192 с. 12. Савченко І.В. Адміністративно-територіальний устрій Південної України (1775–1822 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ірина Володимирівна Савченко. – Запоріжжя, 2004. – 203 с. 13. Стемковський Іван Александрович // Русский биографический словарь. – СПб., 1909. – Смелов-Суворин – С. 379. 14. Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII ст. : формирование бюрократии / Сергей Мартинович Троицкий. – М.: Наука, 1974. – 396 с. 15. Туркистанов Н. Губернаторские списки (1797 – 1861) / князь Николай Туркистанов. – М.: Типография В.А. Мазурова, 1894. – 72 с. 16. Тучков Сергей Алексеевич // Вся Одесса. 1794 – 1994 гг.: Антология. Словарь. – М.: "Диморф и К", 1997. – С. 1168. 17. Шандра В.С. Канцелярія Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (1822–1874) : структура, особовий склад, архів / Валентина Степанівна Шандра // Архіви України. – 2001. – № 3. – С. 39–64. 18. Шандра В.С. Канцелярія Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (1822–1874 рр.) / Валентина Степанівна Шандра // Науковий вісник Ізмайльського державного педагогічного інституту. – Випуск 9. – Ізмаїл, 2000. – С. 52–60.

Надійшло до редколегії 17.02.10

А. Шилова, канд. іст. наук, доц.

БОСНІЙСЬКА ПОЛІТИКА ЗАХОДУ В 1994 РОЦІ

Проаналізовано суперечливу роль міжнародного співтовариства в підходах до врегулювання боснійської кризи у 1994 році.

The contradictory role of the international community relating settlement of Bosnian crises in 1994 is analyzed.

Нові переговори щодо врегулювання збройного конфлікту в Боснії та Герцеговині проходили в Женеві 16–19 січня 1994 року. Було здійснено спробу досягти загального врегулювання на основі нового пакету домовленостей, узгоджених на кораблі британських ВМС "Інвінсібл". Відповідно до модифікованого плану Стонберга-Оуена, іменованого Планом дій Європейського Союзу, кожен з трьох народів створював власну республіку в рамках загального союзу. При цьому республіці з переважно мусульманським населенням повинно було відійти 33,3 відсотка території Боснії та Герцеговини. Республіці з переважно хорватським населенням відводилося 17,5 відсотка території [1, с.23]. За пропозицією президента Хорватії Франьо Туджмана замість перешийка Клек надавалась ділянка території в районі Превлакського півострова, на якій був розташований порт та сучасні туристські комплекси. Всі сторони зобов'язувалися дотримуватися міжнародних норм у галузі прав людини, включаючи права біженців та осіб, що поверталися до місць свого постійного проживання [1, с.24].

За рекомендацією Комісії з прикордонних питань незначні зміни кордонів передбачалось оформлювати

шляхом укладення угод між сторонами. Суттєві зміни кордонів, пов'язані з територіями Босанска-Крупа, Босанські-Нові, Брчко, Бугойно, Босовца, Доні-Вакуф, Горні-Вакуф, Кіселяк, Кресєво, Нуві-Травник, Санські-Мост, Устіколіна, Вишеград, Вітез, Зворник, що викликали найбільші суперечки, та обмін густонаселених територій у районі Сараєво планувалось узгоджувати за допомогою застосування спеціально визначених процедур. У разі виникнення розбіжностей вони мали розглядатися арбітражною комісією, яка призначалась головою міжнародного суду після консультацій з усіма сторонами. Рекомендації комісії направлялись сторонам, а при необхідності – Раді Безпеки.

Прикордонний контроль на територіях між республіками ліквідовувався, вводився режим вільного переміщення людей, товарів і послуг на всій території Боснії та Герцеговини.

Хорватія погодилась підписати відповідні угоди, які надавали республіці з переважно мусульманським населенням право на оренду строком на 99 років портів Плоче і Целево. Боснійські серби і боснійські хорвати заявили про свою готовність продовжувати переговори

щодо виконання пакету домовленостей стосовно надання республіці з переважно хорватським населенням 17,5 відсотка території. Проте президент Алія Ізетбегович, не протестуючи проти 17,5 відсотка, зробив застереження, що це має бути досягнуто без завдання шкоди республіці з переважно мусульманським населенням. Він запропонував ще раз перекроїти карту з тим, щоб включити до складу території, яка призначалася для республіки з переважно мусульманським населенням, деякі райони в Східній та Західній Боснії, де мусульмани складали більшість до початку конфлікту, а також деякі райони в Центральній Боснії, зберігаючи при цьому показник 33,3 відсотка [5, с.59].

Боснійські хорвати відхилили претензії Алії Ізетбеговича, виходячи з винятково важливого значення вказаних районів Центральної Боснії для республіки з переважно хорватським населенням, а мусульмани не погодилися з залишенням сербських і хорватських сил на спірних територіях, які повинні були відійти до складу їх республік.

Щоб не дати зв'язати собі руки, боснійські серби наперед заявили про неможливість їх перебування в складі союзу трьох республік у разі відмови боснійських мусульман погодитись із процедурою передачі вирішення розбіжностей на арбітражну комісію в рамках будь-яких майбутніх переговорів. У такому випадку, зазначили вони, республіку з переважно сербським населенням необхідно буде розглядати як територію, не залежну від республіки з переважно мусульманським населенням.

Перед загрозою загострення конфлікту співголови Координаційного комітету Міжнародної конференції по колишній Югославії запропонували сторонам встановити лінії прямого зв'язку, обмінятися своїми представниками в штаб-квартирах у Сараєво, Мостарі й Палє і не припиняти переговорів. Однак угоди так і не було досягнуто. План дій ЄС спіткала доля планів, що передували йому.

Черговим кроком у вирішенні "боснійської дилеми" стало підписання при сприянні США в квітні 1994 року главою хорватської держави Ф. Туджманом і президентом меншої частини Боснії А. Ізетбеговичем угоди про Мусульmano-хорватську федерацію на території колишньої югославської республіки Боснії та Герцеговини. У наслідок утворення держави в державі, яка претендувала на територіальну цілісність, передбачалося формування єдиних державних органів і об'єднаних військових штабів. Хорватській частині Боснії, що оголосила себе державним утворенням Герцег-Боснія, було надано право встановлювати конфедеративні відносини з Республікою Хорватією.

Ілюзія територіальної цілісності й суверенітету Боснії та Герцеговини в її міжнародно визнаних кордонах розсіялась після фактичного визнання хорватської влади й права хорватських територій Боснії та Герцеговини на створення конфедерації з Хорватією.

Після підписання мусульmano-хорватського договору кількість військових сутичок між регулярними військами Хорватії, що прийшли на допомогу місцевим хорватським формуванням, і мусульманськими частинами різко зменшилась, а на багатьох фронтах вони припинились повністю. Проте по-справжньому співробітничати й довіряти один одному мусульманські й хорватські органи влади, військове командування в Західній і Центральній Боснії, в долині Неретви, де до цього велися запеклі бої, звичайно, не могли. Призначений Європейським Союзом бургомистр адміністративного центру Герцеговини Мостара Ханс Кошник це неодноразово констатував. Так, на початку грудня 1994 року він публічно визнав, що йому не вдалося створити спі-

льну хорvато-мусульманську міліцію для підтримання в місті порядку й спокою, відкрити спільні школи та ввести спільну для всіх шкіл програму [4, с.78]. Така ж участь спіткала спробу створити об'єднане командування та єдині органи судової й правоохоронної влади у так званій "федерації".

Побудована всупереч будь-якій історичній чи національній – політичній логіці, ця федеральна будова не витримала навіть першої серйозної грози, не кажучи вже про балканський землетрус.

Переслідуючи власні цілі, ввівши Європу в оману, Німеччина підтримала 19,6 відсотка хорватів, які вимагали відокремлення від Югославії, тому що 36,2 відсотка сербів відігравали в ній вирішальну роль. Хорватські серби, в свою чергу, заявили, що вони також мають у такому випадку "право на самовизначення", на що Європа не дала згоди. Так було розпалено перше вогнище громадянської війни. Форсуючи створення "незалежної Боснії" і відносячись до намагання 31,4 відсотка сербів відокремитися від Боснії, де 43,7 відсотка мусульман відігравали вирішальну роль, як до злочину, Європа розпалила друге вогнище громадянської війни. Але побудувати нову федерацію на розвалинах старої, причому виключивши з неї цілий народ, не вдалося.

З метою відновлення мирних переговорів між сербами, мусульманами та хорватами і врегулювання військової кризи в Боснії та Герцеговині у квітні 1994 року створюється Контактна група з міжнародних посередників Росії, США, Німеччини, Великобританії, Франції й ООН. На зустрічі міністрів закордонних справ країн-учасниць 13 травня 1994 року в Женеві було схвалено план першочергових дипломатичних кроків для врегулювання боснійського конфлікту, відповідно до якого боснійським союзникам пропонувалось виконати угоду щодо припинення бойових дій, що могло б призвести до поступової відміни санкцій ООН проти Югославії.

Контактна група, дійшовши висновку про безперспективність Боснійсько-хорватської "федерації", закликала протидіючі сторони до територіального розмежування, внаслідок якого 51 відсоток території Боснії та Герцеговини відходив мусульмансько – хорватській федерації, а 49 відсотків – боснійським сербам, які на той час контролювали 72 відсотки території Боснії та Герцеговини [6, с.57]. При цьому останні втрачали практично весь промисловий потенціал, родовища корисних копалин, більшість автомобільних доріг і залізниць [3, с.3]. Уперше пропонувалося розірвати "пуповину" між Сербією та боснійськими сербами. Сербська Республіка в Боснії з територіально цілісної держави перетворювалась у три ніяк не пов'язані між собою анклав. Природно, що в ході референдуму 91,92 відсотка боснійських сербів сказали рішуче "ні" планам контактної групи [3, с.4].

Причиною провалу плану, який являв собою реалізацію ідеї розподілу між Белградом і Загребом зон впливу в Боснії та Герцеговині, стала відсутність відповідної двосторонньої домовленості між цими двома об'єктивними "центрами сили" на території колишньої СФРЮ. Запропонована "двополюсна" схема дозволяла урівноважити баланс інтересів між трьома боснійськими народами. Отримавши можливість конфедеративного об'єднання з СРЮ, боснійські серби тим самим отримували рівні права зі створеною навесні 1994 року під патронажем США Боснійською мусульмансько-хорватською федерацією, яка мала конфедеративні відносини з Хорватією.

У відповідь на відхилення плану контактної групи керівництвом боснійських сербів, яке, як було офіційно оголошено, "не знайшло в собі достатньої мужності, щоб його прийняти", президент Сербії Слободан Міло-

шевич, претендуючи на "роль президента усіх сербів" і переслідуючи мету, за його словами, об'єднати всіх сербські землі на території колишньої Югославії в єдину державу, заявив про розрив усіх стосунків з Сербською Республікою і закриття кордону з боснійськими сербами. Розрахунок С. Мілошевича був хоч і очевидний (відмежуватися від "партії війни" серед боснійських сербів і за допомогою Росії, як посередника в процесі мирного врегулювання, домогтися зняття накладених на СРЮ у травні 1991 року санкцій), але вірний. На берлінській зустрічі Контактної групи 7 вересня 1994 року було прийнято рішення рекомендувати Раді Безпеки ООН "пом'якшити" санкції щодо Югославії [8, с.53].

Протягом літа – осені 1994 року між США, НАТО, з одного боку, та Західною Європою і ООН, з іншого, виявилися серйозні протиріччя в підходах до врегулювання боснійської кризи. Вашингтон при підтримці військового керівництва Північноатлантичного альянсу наполягав на значному розширенні масштабів бомбардування сербських позицій у відповідь на порушення ними домовленостей. Аналогічні порушення зі сторони мусульман при цьому ігнорувались. Застосування повітряної сили характеризувалося США й НАТО як "жорстке умиротворення" [7, с.37]. Цей підхід не знайшов активної підтримки у західноєвропейських урядів, оскільки у відповідь на значне посилення бомбардувань і, як наслідок, – відповідні дії сербів, життя західноєвропейських військовиків у миротворчих контингентах ООН було поставлено під загрозу.

Шукаючи виходу з цієї ситуації, адміністрація США 10 листопада 1994 року наказала збройним силам своєї країни припинити блокування поставок зброї до Боснії та Герцеговини, чим в односторонньому порядку скасувала введене в 1991 році Радою Безпеки ООН ембарго на поставки зброї до колишніх югославських республік.

Такі дії США викликали негативну реакцію їх європейських партнерів по НАТО, які виступили проти одностороннього кроку свого заокеанського партнера, вважаючи, що це може зашкодити зусиллям у досягненні миру на Балканах, а також єдності НАТО.

Нищівній критиці піддала вказані дії США Державна Дума Росії, заявивши, що вони дискредитують міжнародні зусилля на Балканах.

Таким чином, у кінці 1994 року боснійська політика Заходу зайшла в глухий кут. З одного боку, застосування багаточисельних санкцій Радою Безпеки ООН проти СРЮ, надання гуманітарної допомоги, введення миротворчих сил, тобто класичні заходи мирного врегулю-

вання ООН, виявилися неспроможними, як і обмежене використання військових можливостей НАТО за мандатом ООН. З іншого боку, військовий силовий підхід, що пропагувався США та керівництвом НАТО, який, на їх думку, міг би призвести до розв'язання кризи, постійно блокувався Західною Європою та ООН. Як наслідок, основні міжнародні організації, покликані підтримувати стабільність, продемонстрували неефективність своїх дій і не здатність врегулювати боснійську кризу.

ООН не змогла виступити неупередженим міжнародним арбітром для народів колишньої соціалістичної Югославії у посткомуністичний період. Рада Безпеки ООН, опинившись під контролем США й Заходу, була фактично використана ними для відстоювання своїх інтересів. Саме Захід через свої засоби масової інформації і своїх політиків нав'язав Раді Безпеки невірний і некоректний підхід до боснійської дилеми, при якому одна сторона, серби, розглядалася як агресор, а дві інші сторони (мусульмани та хорвати) – як їх жертви. В доповіді впливової громадської організації "Фрідом форум" "Засоби масової інформації в період після "холодної війни", зокрема, зазначалося, що "висвітлення подій у Боснії та Герцеговині кореспондентом газети "Нью-Йорк таймс" у Сараєво Джоном Бернсом суттєво впливало на американську політику стосовно колишньої Югославії" [2, с.20]. Сербам довелося самим політичним шляхом і зі зброєю в руках відстоювати рівний статус з іншими конфліктуючими сторонами і примушувати Захід та міжнародні організації наближувати свої миротворчі плани до дійсності.

Загальноєвропейським інструментом підтримання стабільності виявилася нездатною виступити також і основна оборонна структура Заходу – НАТО. Претендуючи на універсальність своєї цивілізації в посткомуністичний період, Захід, навіть використовуючи міжнародні організації, на той час не зміг знайти правильний шлях до вирішення боснійської кризи.

1. Документи. Доклад ООН о планах раздела Боснии и Герцеговины // КОМПАС. – 1994. – № 18. 2. Доклад "Фридом форум": средства массовой информации в период после "холодной войны" // Компас. – 1995. – № 202. 3. Иванов И. Боснийский пасьянс // Компас. – 1994. – № 144. 4. Миленкович М. От Ливана до Боснии уже пережитое. – Белград, 1995. 5. Malcom N. Bosnia. A Short History. – Macmillan, 1994. 6. Petkovic R. Nove mirovne inicijative // Medunarodna Politika. – Beograd. – 1995. – № 1036. 7. Самуйлов С. США, НАТО, Россия и боснийский кризис // США, Экономика, политика, идеология. – 1995. – № 7. 8. Unfinished peace. Report of the international commission on the Balkans. – Berlin. – 1995.